

EEN BELGISCH ONDERWIJSEXPERIMENT

Taaltoestanden in de provinciale normaalschool te Tienen (1911-1964)*

Maurice Carème, de Belgische dichter die begin 1978 overleed, heeft zijn hele leven lang franstalige gedichten geschreven. Dat is niet zo verwonderlijk, omdat hij in Waver geboren werd en hij zijn studies in het Frans heeft afgelegd. Toch heeft Carème altijd zijn belangstelling voor de Vlaamse poëzie laten blijken, o.a. door de publikatie van *Une anthologie des poètes flamands*. En ook dat is niet verwonderlijk als men weet dat hij vlak voor de Eerste Wereldoorlog de lessen volgde in de lagere provinciale normaalschool van Tienen, waar hij in de Franse afdeling wel de meest afwezige, maar ook de beste leerling bleek te zijn.

Carèmes zin voor tweetaligheid en zijn studies in Tienen zijn, zoals we zullen zien, niet van elkaar los te koppelen. De Provinciale Normaalschool Tienen (P.N.T.) zelf was trouwens ook een produkt van allerlei factoren: gesticht vlak voor de Eerste Wereldoorlog, onder impuls van het Provinciaal Bestuur van Brabant en gelegen op zes kilometer van de taalgrens, in het liberale bastion Tienen met zijn zware slagschaduw van de franstalige Suikerfabriek, werd zij zeker tot aan de Tweede Wereldoorlog, maar ook nog daarna beïnvloed door dit historisch en geografisch kader. Vandaar dat onze studie trouwens loopt tot in 1964. De school groeide snel uit tot wat ze nu is: een onderwijsgigant met ruim 1500 leerlingen. Vrij spoedig ontwikkelde er zich een intense aktiviteit op het gebied van onderwijs en ontspanning, waardoor het aantal buitenschoolse bezigheden eerder beperkt schijnt geweest te zijn.

1. Een kind van de schoolstrijd en van de taalstrijd (1906-1911).

De oprichting van de Provinciale Normaalschool te Tienen, die haar deuren zou openen in 1911, is een hoofdstuk apart waard. De factoren en de om-

standigheden die er een rol bij speelden, waren immers meebepalend voor het verdere verloop van de geschiedenis van de school. De stichting was een weloverwogen beslissing, die met heel wat moeilijkheden gepaard ging.

Sinds de verkiezingen van 1906 konden de niet-konfessionelen in de provincie Brabant steunen op een nipte meerderheid: voor de Kamer haalden de liberalen dat jaar 10, de socialisten 7 en de katolieken 15 zetels¹. Dat betekende dat in Brabant een antiklerikale koers gevaren werd, rekening houdend met de verhoudingen op onderwijsvlak: in 1908 waren er in België 13 rijksnormaalscholen, 2 erkende gemeentelijke en 39 vrije². En omdat de katolieken sinds 1884 ononderbroken het land regeerden en daar in de nabije toekomst waarschijnlijk geen einde aan zou komen, besloot de provincie het initiatief in handen te nemen, zodat op 26 juli 1906 deputatielid Mathieu verklaarde: „N'ai je pas ... démontré ... qu'il y a un véritable intérêt public à voir augmenter le nombre des écoles communales officielles et laïques et à voir diminuer le nombre des écoles adoptées, en vue du progrès de l'instruction?"³. Niet alleen het voorbeeld van het eveneens antiklerikale Henegouwen, dat enkele jaren tevoren twee normaalscholen had opgericht, zette het lid van de Permanente Deputatie tot deze woorden aan, ook de mogelijkheden die de wet Schollaert van 15 september 1895 bood voor het toekennen van subsidies aan provinciaal of gemeentelijk normaalonderwijs gaven er aanleiding toe. De voorbije jaren was trouwens de bruikbaarheid van die wet gebleken, doordat verscheidene onderwijsinrichtingen na het vervullen van de voorwaarden, zoals het toelaten van inspectie en het zich konformereren aan een bij wet voorzien leerplan, ervan hadden genoten.

In 1908 vroeg de gouverneur van de provincie het advies van de inspectie i.v.m. de oprichting van een provinciale normaalschool⁴. Hoewel dit negatief uitviel, besloot de Permanente Deputatie in november 1909 toch een commissie op te richten, die het probleem verder zou onderzoeken en die in april 1910 haar bevindingen moest rapporteren.

* Dit artikel ontstond in het kader van een onderzoek aan de K.U. Leuven naar taaltoestanden en moedertaalonderricht in het middelbaar en normaalonderwijs tot 1940, o.l.v. prof. L. Wils en met medewerking van Dr. L. Vos. Hoofdbron vormden de in de school bewaarde, vooral administratieve documenten (briefwisselingsregisters, leerlingenlijsten, dienstnota's en mededelingen), naast enkele „logboeken" met jaaroverzichten en krantenknipsels, zowel van de schooldirectie als van de oudervereniging. Voor het ter beschikking stellen van dit alles gaat onze dank uit naar de heer A. Schoolmeesters, zelf historicus en huidig directeur van de P.N.T., wiens werk over de school, geschreven n.a.v. het vijftigjarig bestaan in 1962, hierna meermaals geciteerd zal worden.

1. T. LUYKX, *Politieke geschiedenis van België*, Amsterdam-Brussel, 1978, 422.

2. A. SCHOOLMEESTERS, *Provinciale Normaalschool Ernest Richard Tienen. Historische schets*, Brussel, 1964, 22-23.

3. *Ibidem*.

4. SCHOOLMEESTERS, 26.

Een eerste discussiepunt was de mogelijkheid om de bestaande gemeentelijke jongensnormaalschool van Brussel uit te breiden. Financieel was dit natuurlijk voordeliger en men vreesde daarbij dat de oprichting van een normaalschool in Brabant een te grote concurrentie voor Brussel zou zijn⁵. Verder was er de dreiging van het wetsvoorstel Woeste, dat de stichting van scholen door provincie- of gemeentebesturen aan de goedkeuring van de koning wilde onderwerpen en dat mogelijk strikt zou toegepast worden⁶. Even leek het erop dat voor Brussel geopteerd zou worden en men vroeg, eind december 1909, het advies van de stad. Maar blijkbaar wogen de nadelen en de gevaren van een nieuwe normaalschool niet zo zwaar, want al op 10 januari 1910, nog voor het antwoord van de hoofdstad gekend was, ging de commissie op zoek naar een gemeente die een op te richten school zou willen herbergen. Voorzitter E. Richard stelde een stad op de taalgrens voor: Tienen of Geldenaken⁷. Wel zou men enkel een normaalafdeling stichten, bestaande uit twee jaar opleiding en bestemd voor leerlingen die een getuigschrift van hoger middelbaar onderwijs bezaten en die hun onderwijzersdiploma voor een centrale examencommissie zouden moeten behalen⁷.

Goeverneur E. Béco besloot op 25 maart 1910 de keuze tussen beide mogelijkheden te bespoedigen door aan alle gemeentebesturen hun advies te vragen. Daarbij stelde hij o.a. het probleem of een verdubbeling van de Brusselse normaalschool alleen voldoende zou zijn om ook het gebied buiten de hoofdstad en vooral het Vlaamse gedeelte van de provincie van onderwijzers te voorzien⁷. Blijkbaar twijfelde hij aan de aantrekkelijkheid van Brussel voor toekomstige onderwijzers van buiten de hoofdstad en vooral vanuit Vlaams Brabant. Met zijn twijfels stond hij niet alleen: in het antwoord van de stad Tienen schreef het gemeentebestuur dat om Vlaamse onderwijzers op te leiden men onvermijdelijk buiten de hoofdstad moest blijven, waarmee het bedoelde dat zelfs een Vlaamse afdeling in Brussel niet leefbaar was⁸. In het eindrapport van de commissie werden de zaken scherp gesteld: de bedoeling was onderwijzers van en voor de hele provincie op te leiden; de verdubbeling van de normaalschool van Brussel zou ze wel aantrekkelijk genoeg maken voor kandidaten uit de hele provincie - en dus ook uit Vlaams Brabant - maar de opgeleide onderwijzers zouden zeker niet in de eerste plaats naar het platteland terugkeren na een verblijf van vier jaar in de grootstad; dit zou wel gebeuren wanneer ze in een provincie stad hun opleiding zouden krijgen, zoals dat met de afgestudeerden van Nijvel en Lier het geval was⁹.

5. *Ibidem*.

6. Ingediend tijdens de kameringzitting van 3 februari 1909, ter aanvulling van art. 21 van de organieke wet van 20 september 1884 en de wet van 15 september 1895.

7. SCHOOLMEESTERS, 27.

8. SCHOOLMEESTERS, 104.

9. SCHOOLMEESTERS, 29.

De uiteindelijke konklusie was dat in Brussel de bestaande gemeentelijke normaalschool zou gesplitst worden en dat in Tienen met een normaalafdeling zou worden gestart. Deze zou enkel bestaan uit de vooropgestelde twee jaren en daarmee deed men dan voorlopig afstand van mogelijke subsidies, omdat het Koninklijk Besluit van 4 september 1896 bepaalde dat een normaalschool uit vier volledige jaren moest bestaan om erkend te worden¹⁰. Maar dat was geen probleem omdat, na een lichte kredietverhoging op de provinciale onderwijsbegroting voor het jaar 1910, alles op financieel vlak in kanalen en kruiken werd gebracht. Tijdens de zitting van de Provincieraad van 26 juli 1910 werden de voorstellen goedgekeurd en enkele tijd later werd een Bestuurscommissie benoemd¹¹.

Dat Tienen haast van in het begin de voorkeur genoot is niet zo verwonderlijk: het was de ideale provincie stad om een normaalschool voor in hoofdzaak plattelandsonderwijzers op te richten en het was goedkoper als verblijfplaats voor de toekomstige leerlingen, die in de stad zouden moeten logeren. Tienen was daarbij sinds decennia liberaal gezind, zodat de Permanente Deputatie er geestesgenoten terugvond. Als stedelijk centrum was het meer geschikt dan het eerder landelijke Geldenaken voor de uitbouw van een normaalonderwijs dat zich op lange termijn een rekruteringsveld in de hele provincie wilde uitbouwen. En Tienen lag haast op de taalgrens en was dus geschikt voor een tweetalige school, althans zo dacht men.

De uitbouw van een nederlands- en een franstalige afdeling was een logisch gevolg van het doel van de school: onderwijzers van en voor de hele provincie op te leiden. Van het zich konformereren aan een of andere taalwet was dus geen sprake, eenvoudig omdat op dat gebied geen verplichtingen bestonden voor het normaalonderwijs. Maar de provinciale overheid deed meer dan dat: ze bepaalde dat de twee landstalen in de school op gelijke voet moesten bestaan en onderling uitgewisseld zouden worden. Dat betekende dat in beide afdelingen evenveel uren aan het Nederlands als aan het Frans zouden besteed worden en dat de vaktermen in andere lessen in de twee landstalen zouden worden gegeven. Daarmee riep zij een unicum in het leven: het „simultanément” van de taalwet van 15 juni 1883, die weliswaar slechts gericht was op het middelbaar onderwijs, werd in Tienen op beide manieren geïnterpreteerd en toegepast: in twee afdelingen werden twee talen gebruikt¹². Het is lang niet zeker dat deze wet een inspiratiebron voor de stichters was, maar zeer waarschijnlijk hebben zij wel hun lessen getrokken uit de bestaande taaltoestanden in het middelbaar onderwijs. Men kan niet beweren dat de Permanente Deputatie bindingen had met één of andere taalbeweging, al bestond ze

10. K.B. van 4 september 1896, art. 3, verwijzend naar art. 1 van een ander K.B. van 4 september 1896. *Pasinomie* 1896, 321-327.

11. SCHOOLMEESTERS, 32.

12. *Pasinomie* 1883, 146-151.

bijna uitsluitend uit franstaligen, maar ze stichtte op wat zij als de taalgrens aanzag, een school die moest voorzien in de noden van heel de provincie, zodat geen enkele taalgroep er mocht gediskrimineerd worden.

Toen de school in 1911 haar deuren opende, was zij dus niet alleen een kind van de schoolstrijd, maar onrechtstreeks en mogelijk ook onbewust eveneens van de taalstrijd, al was zij dan een creatie die als vreedzame samenleving van beide landstalen bedoeld werd.

2. De tweetaligheid als boegbeeld (1911-1914).

Wanneer de P.N.T. in oktober 1911 met haar lessen startte, was haar eerste en eigenlijk enige doel onderwijzers te vormen van en voor de hele provincie Brabant. Toch ging al na enkele jaren, eerder door omstandigheden van buitenaf, de klemtoon elders liggen.

De provinciale overheid startte vol goede bedoelingen. In juli werd weliswaar in een letterlijk uit het Frans vertaald Nederlands overal aangekondigd dat een toelatingsexamen zou worden ingericht, maar de wil om de tweetaligheid te respekteren was er¹³. Negentien leerlingen begonnen aan het eerste jaar, waarvan negen nederlandstaligen en tien fransstaligen. Het jaar nadien was de verhouding tien-twaalf. Merkwaardig was dat ook in de franstalige sectie het aantal Vlamingen overheerste, waarvan verscheidene (leerlingen) van buiten de provincie afkomstig waren. In de nederlandstalige afdeling zaten, op een Mechelaar na, allemaal Vlaamse Brabanders die tegen of op de taalgrens woonden¹⁴. Het succes van de school bij de Vlamingen was dus buiten alle verwachtingen. Het vaste personeel bestond uit drie leraren en één directeur, die allen, de ene wat langer dan de andere, al in Brussel onderwijs hadden gegeven¹⁵.

Pas was de normaalafdeling van start gegaan of men dacht al aan uitbreiding. Op 11 januari 1912 besloot de Bestuurskommissie een volledige lagere normaalschool te stichten, waarvan het eerste jaar al in oktober 1912 werd opgericht. Nog datzelfde jaar, op 8 november, ging zij op zoek naar de mogelijkheid een oefenschool in het leven te roepen¹⁶. Ook in Tienen gonsde het van activiteit.

13. Pareltjes als „Dit gesticht is bestemd jongelingen te bereiden ... - Cet établissement est destiné à préparer les jeunes ...” en „dat hij niet aangerand is van enige gebrekkelijkheid, van een lichaamsgebrek dat van aard is de overheid van de professor te verminderen. - ... qu'il n'est atteint d'aucune infirmité, d'aucun défaut physique de nature à affaiblir l'autorité du professeur”. *SCHOOLMEESTERS*, 36.

14. Franse afdeling: leerlingen uit Sluis (Ned.), Lummen (Limb.), Cornesse (Luik), Tollembeek, Glimes, Cinthuis, Leuven (2) en Tienen (3). Nederlandse afdeling: Mechelen, Tienen (4), Herne, Hakendover, Hoegaerden, Meensel-Kiezegem, Lovenjoel. Schooljaar 1912-1913. *Registre matricule 1912-1920* (Schoolarchief).

15. *Histoire de l'Ecole I*, 1.-3. De „Histoire de l'Ecole” zijn drie door de directeur van de school samengestelde „logboeken”.

16. *SCHOOLMEESTERS*, 37-38 en 43-44.

Er werd gezorgd voor een uitgebreide infrastructuur: meubels, didactisch materiaal, een lerarenbibliotheek, een schoolbibliotheek, een buste van de koning en een nationale vlag. Verder keek men uit naar grond voor nieuwe gebouwen, waarvan de plannen in oktober 1913 door de Provinciale Raad werden goedgekeurd. Een aantal bijkomende leerkrachten werd aangeworven en ook de schoolbevolking groeide aan een hoog tempo aan¹⁷.

Maar hoe zat het met de vooropgestelde tweetaligheid? In beide afdelingen werden inderdaad vijf lessen van drie kwartier per week aan het Frans en evenveel aan het Nederlands besteed en de terminologie in de andere vakken was altijd tweetalig¹⁸. De lerarenvergadering kwam gemiddeld twaalf maal per jaar samen en de meeste onderwerpen op de agenda werden in het Frans afgehandeld, behalve dan specifieke thema's als „De Verbuijing” en „De Nederlandsche Uitspraak”. Taalproblemen schenen er niet te zijn, want ze komen niet bij de te bespreken punten voor¹⁹. De directeur, M. De Wilder, was na een selectief examen benoemd en was perfect tweetalig: zijn persoonlijke nota's stelde hij in een vloeiend Frans op, maar in een lezersbrief van zijn hand verschenen in de *Vlaamsche Gazet* van 21 januari 1913 bewees hij ook het Nederlands volledig onder de knie te hebben²⁰. De administratieve stukken waren volledig franstalig; in het begin verzorgde enkel de directeur het sekretariaatswerk; het leeuwedeel ervan bestond uit brieven en officiële stukken van en aan de provinciale overheid.

De schoolbibliotheek groeide bijzonder snel aan: het eerste jaar werden 132 boeken aangekocht, het jaar daarop was het aantal gestegen tot 1006 en in 1914 bezat de P.N.T. 1363 werken. Ze waren ingedeeld in drie categorieën: nederlandstalige literatuur, franstalige letterkunde en wetenschappelijke werken. De eerste categorie verloor in drie jaar tijd aan belang: van 30 % in 1912 naar 20 % in 1913 en 1914. Maar met de tweede was dit nog meer het geval (48 % - 33 % - 27 %), dit vooral in het voordeel van de derde groep (22 % - 47 % - 53 %) ²¹. Ook het aantal tijdschriften waarop de school geabonneerd was, groeide aan, tot 26 in 1924. De meeste waren franstalig, wat voor een deel verklaard wordt doordat verscheidene ervan gratis opgestuurd werden. Tot de nederlandstalige behoorden *Zuid en Noord* (in 1913 vervangen door *Ons Woord*), het *Tijdschrift voor Onderwijzers en Artsen werkzaam aan inrichtingen voor achterlijke en zenuwzieke kinderen*, *Land- en Volkskunde*, *De Kleine Vlaming* en *De Vlaamsche Gids*. De meerderheid ervan waren pedagogisch van inslag, anderen wetenschappelijk (*Le Mouvement géographique*

17. *SCHOOLMEESTERS*, 45 en 50-51; *Registre matricule 1912-1920*; *Indicateur 1911-1920*. De „Indicateur” was het register van de ontvangen en geschreven brieven.

18. *Histoire de l'Ecole I*, 105.

19. *Histoire de l'Ecole I*, 23, 56 en 93.

20. *SCHOOLMEESTERS*, 34-35; *Histoire de l'Ecole I*, 13.

21. *Histoire de l'Ecole I*, 21, 54 en 91.

que; *Science et Vie*) of artistiek-literair (*L'art et les artistes; La Belgique littéraire*)²². Verder bezat de school enkele beroepsgerichte tijdschriften van onderwijzersverenigingen die het officieel onderwijs volop steunden, zoals het strijdende *Journal des Instituteurs* en het vlaamsgezinde en even syndikalistische *Ons Woord*²³.

Het aantal nederlandstalige en franstalige leerlingen bleef ongeveer gelijk, zodat tijdens de lespauzen beide talen gesproken werden, wat de directie ertoe aanzette het dagelijks afwisselen van taalgebruik aan te moedigen²⁴. Het gedrag van de leerlingen „zowel binnen als buiten de school” werd door directeur De Wilder „zeer goed” genoemd²⁵. Vanaf 1913 werd een tweetalige oudlerlingenbond opgericht, die vooral sociale doeleinden als financiële steun aan normalisten in nood voor ogen had²⁶. Buiten de lesuren ontplooidde zich trouwens een intens schoolleven. Kerstfeesten en eindejaarsvieringen werden opgeluisterd door allerlei muzikale nummers, evenals gedichten en teksten, die niet zelden door leerlingen van de ene afdeling in de andere landstaal werden voorgedragen. Soms gebeurde het dat beide sekties samen optraden, zoals in december 1913, toen Walen en Vlamingen tot slot van het kerstfeest het Arteveldlied zongen²⁷. Ook tijdens de sinds 1913 gehouden filmsessies werd de tweetaligheid gerespekteerd: stond er vóór de pauze een „film comique” op het programma, dan volgde nadien op bijna wettelijke wijze een „boertige film”²⁸.

In de P.N.T. leefden beide taalgemeenschappen dus op vrij merkwaardige wijze en zonder grote problemen naast en met mekaar. Van misprijzen van de ene groep voor de taal van de andere was er geen sprake. Voor een deel lag de oorzaak daarvan uiteraard in de omstandigheden waarin de school gegroeid was en in haar geografische situering, maar de neutrale en op het behoud van het evenwicht afgestemde politiek van de directie en de Bestuurskommissie was er evenmin vreemd aan. Het was daarom niet verwonderlijk dat de pers - en dan vooral de liberaalgezinde - spoedig de loftrompet blies voor de nieuwe onderwijsinrichting. Daarbij besteedde ze vrij veel aandacht aan de tweetaligheid van de school, zoals *Les Jumelles*, dat op 1 januari 1914 entoesiast het voorbij kerstfeest beschreef: „un wallon a déclamé en un néerlandais très pur, un flamand a dit The Last Rose of Summer!”²⁹. Die lovende kritieken maakten dat

het gebruik van beide landstalen in de school, wat zeker niet als hoofddoel was gesteld, uitgroeide tot een paradepaardje, dat in *Le Tirlemontois* van 27 april en *La Pensée* van 5 mei 1912 in zeven punten werd naar voren gebracht: het tweetalige personeel, de twee afdelingen, de gelijkheid van de taallessen, de tweetalige terminologie, de tweetalige uiteenzettingen door leerlingen gehouden in beide afdelingen en het zenden van rapporten en mededelingen in hun eigen landstaal naar de ouders³⁰.

Toch bekeken enkele Vlaamse kranten het bewierookte gebeuren met wantrouwen. Wettelijk mocht dan alles in orde zijn - er was immers geen taalwet op het normaalonderwijs -, de Franse afdeling bleef voor hen een inbreuk op Vlaams grondgebied. Daarin hadden zij niet helemaal ongelijk, want het situeren van Tienen op de taalgrens door de provinciale overheid was een duidelijk eufemisme³¹. Maar ook Geldenaken, dat uiteindelijk niet de voorkeur genoten had, lag niet op de taalgrens, zodat evengoed een Vlaamse afdeling op Waals grondgebied had kunnen ontstaan. Toen de plannen voor de oefenschool bekend waren geraakt en daaruit bleek dat de franstaligen enkelvoudige klassen zouden krijgen (in totaal zes) en de nederlandstaligen dubbele (in totaal drie), reageerde de *Vlaamsche Gazet* op 16 januari 1913 met een bitsig artikel. Directeur De Wilder haastte zich vijf dagen later een antwoord te laten publiceren waarin hij schreef dat het hier ging om een experiment, dat de normalisten de mogelijkheid zou bieden zich in beide systemen te oefenen en dat ook de Vlaamse stadsscholen erbij betrokken waren³². De snelheid waarmee de directeur antwoordde was opvallend: het bewijst hoezeer de tweetaligheid als een teder kasplantje werd beschermd.

Dat was dan ook de meest opvallende trend in de eerste drie jaren: doordat de theorie van de dubbele tweetaligheid scheen te slagen in de praktijk, wilde de school niet langer meer uitsluitend onderwijzers van en voor de provincie Brabant opleiden, maar presenteerde zij zich als een instelling met een uniek taalonderwijs. Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog was de tweetaligheid haar boegbeeld geworden.

3. De tweetaligheid als uiting van patriottisme (1914-1918).

Met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog zou de groei van de school voor ruim vijf jaar geremd worden, maar niet geknakt. Gedurende die periode veranderde er niets wezenlijks, maar weer vond een klemtoonverlegging in de sfeer van de school plaats, die vooral in de jaren dertig gevolgen zou hebben.

22. *Histoire de l'Ecole I*, 22, 55 en 92.

23. Enkele van de zesentwintig tijdschriften vinden we terug bij M. DE VROEDE, *Bijdragen tot de geschiedenis van het pedagogisch leven in België in de 19de en 20ste eeuw*, 3 dln., Gent-Leuven, 1973-1974. Zo o.a. het *Journal des Instituteurs*, dl. 2, 432-467, *Ons Woord*, dl. 2, 565-597, *Mathesis* (wiskundig), dl. 2, 117-135 en *l'Ecole nationale*, dl. 3, 521-563.

24. M. DE WILDER, *Les reformes scolaires*, in *Journal des Instituteurs* van 16 januari 1913. (*Histoire de l'Ecole I*, 62, persknipsel)

25. *Histoire de l'Ecole I*, 55.

26. *Histoire de l'Ecole I*, 94.

27. *Histoire de l'Ecole I*, 26, 58-59 en 95.

28. *Histoire de l'Ecole I*, 59-60 en 97.

29. *Histoire de l'Ecole I*, 97 (persknipsel).

30. *Histoire de l'Ecole I*, 29 (persknipsel).

31. Bij de volkstelling van 1920 verklaarden slechts 1841 op de 19.941 Tienenaars dat zij het Frans als voertaal gebruikten of enkel de Franse taal machtig waren. MINISTERE DE L'INTERIEUR ET DE L'HYGIENE, *Population. Recensement général du 31 décembre 1920*, Brussel, 1926, dl. 2, 224-225.

32. *Histoire de l'Ecole I*, 62-63 (persknipsels).

Van augustus tot oktober 1914 werden de lokalen door de Duitsers bezet, maar toen die een andere kazerneplaats hadden gevonden, konden op 3 november de lessen hervat worden. Een jaar later was de normaalschool volgroeid: de vier jaren waren nu alle gevuld met leerlingen. Zo werd dan, op 8 juli 1916 de P.N.T. door de Staat erkend, omdat nu aan alle voorwaarden was voldaan. Weer werden nieuwe leerkrachten aangeworven en ook het leerlingenaantal bleef voortdurend stijgen, zeker na de invoering van de leerplicht in 1914: van 18 in 1911 tot 125 in 1916 en 200 in 1922. De school had behoefte aan uitbreiding, maar de nieuwe gebouwen vorderden zeer langzaam. Eind 1918 waren enkel de grond- en funderingswerken klaar³³.

Het was niet het enige probleem waarmee de school te kampen had. In mei 1917 werd ze tijdelijk gesloten wegens kolentekort. Door de moeilijke verplaatsingen moesten de leerlingen allemaal logies vinden in Tienen, wat door de inzet van de direktie en de leraren en de hulp van enkele Tiennaars werd opgelost. De schooluitstappen werden zeldzamer. De bibliotheek groeide niet meer aan en vele tijdschriften verschenen niet meer. De oudleerlingenbond kwam niet samen tijdens het schooljaar 1914-1915 en werkte nadien op halve kracht. Ook de lerarenvergaderingen verliepen niet zo vlot als normaal³⁴. Daardoor veranderde er natuurlijk weinig of niets aan de taaltoestanden. Wel kreeg de P.N.T. er een Duitse sekte bij, waarvoor zich geen enkele leerling inschreef.

Toch kwam er verandering in de sfeer van de normaalschool. Tevoren was het onderwijs er niet meer dan loyaal Belgisch geweest, zoals de wet dat voorschreef, maar nu groeide onder de druk van de omstandigheden een waarachtig en openlijk geuit patriotisme. Achter de IJzer zaten verscheidene leerlingen en enkelen onder hen, net als trouwens een paar leraren, waren al gesneuveld³⁵. De psychologische verbondenheid met hen was bijzonder groot, zeker in de gehalveerde oudleerlingenbond. De opleving van de vaderlandslievendheid blijkt uit een kommentaar van direktie De Wilder op het geleverde onderwijs tijdens het schooljaar 1914-1915: „La guerre a permis de donner cette année une importance plus grande encore à l'éducation nationale. Les chants et les poèmes patriotiques ont été appris avec plaisir, en même temps qu'avec une émotion profonde”³⁶.

Een andere oorzaak voor de opleving van het Belgisch nationalisme was de geleidelijk aan groter wordende druk van de Duitse Flamenpolitiek en de aktivistische inmengingen. Eind 1915 kwamen de eerste brieven met vragen omtrent het taalonderwijs en verordeningen inzake de taal van de administratie. Het waren de eerste nederlandstalige brieven die de

school ontving, geschreven door de inspektie, de Bezirksammandantur van Tienen en het Ministerie van Wetenschappen en Kunst³⁷. Toen de school in 1916 op haar erkenning door de Staat wachtte, schreef het aktivistische blad *Het Vlaamse Nieuws* uit Antwerpen - orgaan van August Borms en Raf Verhulst - dat direktie De Wilder sommige leerlingen dwong Vlaamse verenigingen te verlaten waarvan ze deel uitmaakten. Na een „gründlich” Duits onderzoek werden de feiten ontkend en kwam de erkenning er. Toch is het goed mogelijk dat De Wilder dit vanuit zijn gegroeide Belgisch-nationalistische ingesteldheid, naast uiteraard zijn bezorgdheid voor de leerlingen, gedaan heeft, al waren de leerlingen die actief lid waren van Vlaamse verenigingen waarschijnlijk zeldzaam. Een gevolg van dit incident was dat de Permanente Deputatie op 23 augustus besloot het lidmaatschap van verenigingen bij de leerlingen sterk te controleren³⁸.

De brievenstroom zwol ondertussen aan. Bevelen over het vervangen van Franse stempels door Vlaamse, het afschaffen van Franse handboeken, het zingen van Vlaamse volksliederen in de muzieklessen, de te gebruiken taal op de speelplaats, het controleren van handboeken door een Verbeteringsraad en het gebruik van het Nederlands in de administratie volgden elkaar op. De toon werd bars: sommige brieven eindigden met het in grote letters geschreven „Antwoord!”. In 1918 deed zich weer een incident voor toen de aktivistische *De Gazet van Brussel* - orgaan van Adolf Peremans en René De Clercq - schreef dat direktie De Wilder voor een klas gezegd had dat „het na de oorlog gedaan zou zijn met het Vlaams en dat ze de Duitsers de nek zouden omwringen”. Weer volgde een Duits onderzoek, dat andermaal niets opleverde³⁹. Zowel de burgerlijke als de militaire bezettende overheid hingen trouwens voortdurend rond in de P.N.T.

De stuwings van aktivistische en Duitse zijde riepen een reactie op. Niet dat de tweetaligheid in de school zelf aangetast werd, maar de brieven werden genegeerd of niet beantwoord, de bevelen gesaboteerd. In maart 1918 kwam dan een brief van het Ministerie van Wetenschappen en Kunst, meldend dat de Franse afdeling niet langer werd erkend⁴⁰. Direktie De Wilder en commissievoorzitter Richard vatten toen het plan op een „vrije school” te stichten, waarvoor ze royale financiële beloften van de Suikerfabriek ontvingen⁴¹. Aan het begin van het schooljaar 1918-1919 werd het eerste jaar van de vrije franstalige normaalschool geopend, maar een maand later waren de Duitsers en de aktivisten verdwenen⁴². De Eerste Wereldoorlog was ten einde.

37. *Indicateur* 1911-1920.

38. Administratieve Commissie aan De Wilder, 28 augustus 1916, *Indicateur* 1911-1920.

39. *Histoire de l'Ecole* I, 120.

40. Algemeen Bestuur Lager Onderwijs aan P.N.T., 5 maart 1918, *Indicateur* 1911-1920.

41. *Brochure 25-jarig bestaan*, 17.

42. *Brochure 25-jarig bestaan*, 23-24.

33. *SCHOOLMEESTERS*, 48, 51 en 122.

34. *Histoire de l'Ecole* I, 107, 109-110, 117-118; *SCHOOLMEESTERS*, 52; *Indicateur* 1911-1920.

35. *Brochure 25-jarig bestaan*, 24 (schoolarchief).

36. *Histoire de l'Ecole* I, 108.

In november 1918 had in de P.N.T. door de verbondenheid met het front en de verdediging van de tweetaligheid tegen activistische en Duitse inmenging, het Belgisch nationalisme stevig wortel geschoten. Het patriotisme en de tweetaligheid waren in vier jaar tijd bijna organisch vergroeid. Zo werd de P.N.T. niet langer alleen een taalkundig unicum, maar een Belgische school, die dat nationalisme in haar structuren vertaald had, als een Belgisch experiment, al noemde niemand het zo. Elke aantijging tegen de tweetalige structuur werd voortaan als onvaderlandslievend beschouwd.

4. Het dilemma van de groei (1919-1940).

De periode tussen de twee wereldoorlogen werd vooral gekenmerkt door een gestadige groei van de school en het behoud van de structuren. Het ene, de groei, zou spoedig het andere, de tweetaligheid, gaan bedreigen en aantasten. Toch veranderde er uiteindelijk niets en de verklaring daarvoor ligt voor een goed deel in wat in de Eerste Wereldoorlog is gebeurd.

Het aktivisme heeft waarschijnlijk wel een beperkte aanhang gehad in de school. Dit konden we afleiden uit het incident met de *Vlaamse Gazet*, maar ook uit het verdwijnen van enkele bronnen⁴³. Daardoor kunnen we moeilijk nagaan of er al dan niet een reactie geweest is na 1918. Wel mag gesteld worden dat zelfs als die heeft plaatsgevonden, ze waarschijnlijk zeer beperkt was. In de briefwisseling van 1918 tot 1920 vinden we immers geen sporen van repressie terug en in het jaar 1925, waar we opnieuw over ruime bronnen beschikken, scheen er niets veranderd te zijn. De school is dus zeker niet vervallen in een uitsluitende franstaligheid - daarvoor was zij trouwens te zeer afhankelijk van de Staat, weliswaar onder minister Jules Destrée -, maar zij heeft zich beperkt tot een strikte restauratie en de opheffing van alle activistische maatregelen.

Op 30 april 1919 werd bij ministerieel besluit de erkenning van de P.N.T. door de Staat van 1916 bevestigd, zodat ook de subsidies die al van in 1917 verleend werden, bleven toekomen. In oktober 1919 werd een voorbereidend jaar aan de normaalschool toegevoegd. Met de nieuwe gebouwen ging het minder vlot. De werken vorderden zeer langzaam, zodat pas in mei 1925 de plechtige inhuldiging plaatsvond. Datzelfde schooljaar was men ook gestart met een oefenschool, waarvan de structuur

wel afweek van de oorspronkelijke plannen: drie graden van twee jaar en een zevende jaar in beide afdelingen, en een gemengd achtste jaar. In 1926-1927 werden de twee hoogste klassen samengevoegd tot een vierde graad in beide afdelingen. Plannen om met een middelbare normaalschool te starten werden wel naar voren gebracht, maar van de realisatie kwam niets in huis⁴⁴.

Op taalgebied veranderde er niets. De oprichting van een franstalige oefenschool was niet onwettelijk, want ze viel onder de wetgeving op het normaalonderwijs en daar werden nog altijd geen taalcisen gesteld⁴⁵. Toen in 1932 de wet op het lager en het middelbaar onderwijs volgde, viel de oefenschool van de P.N.T. daar dus niet onder. Op het gebied van structuren veranderde er na de kleine hervorming van 1926 dan ook niets meer. In de normaalschool bleven de taallessen op gelijke voet staan en werd de terminologie nog altijd tweetalig verzorgd; in de oefenschool was alles ééntalig. De directie en de administratie bleven dezelfde, evenals de lerarenvergadering, die wel veel minder dan voor de oorlog bijeen kwam⁴⁶. Vanaf februari 1926 werd een oudervereniging voor de oefenschool opgericht, die regelmatig vergaderde en jaarlijks een Sinterklaasfeest organiseerde. Alles wat zij deed gebeurde in de twee talen⁴⁷. Ook de oudleerlingenbond werd opnieuw actief zoals voor de oorlog. Over het gedrag van de leerlingen bleef directeur De Wilder jaarlijks schrijven dat het „fort satisfaisante” was, en hij maande ze nog altijd aan om tijdens de lespauzen beide talen te gebruiken⁴⁸. In de schoolbibliotheek, die bleef aangroeien tot ruim 4000 boeken in 1939, verviel het onderscheid tussen de verschillende categorieën; bij de tijdschriften bleef de taalverhouding dezelfde, al werden sommige periodieken nu in beide talen aangekocht, zoals de bladen van de Touring Club van België, evenals *Le folklore brabançon* en *De Brabantse Folklore*. Andere nederlandstalige bladen waren *De Vlaamse Gids*, *Moderne School* en *De Schoolgids*, die samen zowat één derde van het totaal vormden⁴⁹. De schoolfeesten werden niet meer in de verslagen opgetekend en de filmsessies waren verdwenen, maar in hun plaats kwamen er een fanfare en een luchtvaartafdeling die o.a. luchtdopen organiseerde.

Een interessant verschijnsel waren de „conférences”, die buiten de lessen werden gehouden uiteenzettingen over een bepaald thema, door de leraren van de normaalschool. De taalverhoudingen

43. In de *Indicateur 1911-1920* is een halve bladzijde over augustus 1918 weggeknipt. Zeer waarschijnlijk hebben niet alle leden van het personeel De Wilder en Richard willen volgen in hun ook gevaarlijk spel met de „vrije school”. Mogelijk hebben enkelen toen de andere zijde gekozen. Verder is ook de *Histoire de l'Ecole II* verdwenen, maar omdat deze de periode 1916-1924 behandelt, heeft dat waarschijnlijk niets met oorlogsfeiten te maken. In dat geval zou het boek immers eerder vroeger weggevoeld zijn dan na 1924. Deze boeken hadden trouwens geen enkel officieel karakter. Aannemelijker lijkt het dat het bij de verhuizing van 1925 is verloren gegaan.

44. *SCHOOLMEESTERS*, 55-57; *Histoire de l'Ecole III*, 8 en 23.

45. L. BAUWENS, *Code de l'enseignement normal*, Brussel, 1953, 150.

46. *Histoire de l'Ecole III*, 9.

47. Verslagboek van de oudervereniging *Cercle des Parents des élèves de l'école d'application - Kring der Ouders der leerlingen der oefenschool (1926-1939)*.

48. *Histoire de l'Ecole III*, 87.

49. *Histoire de l'Ecole III*, 93, 115 en 123.

varieerden er van jaar tot jaar, omdat ze verzorgd werden door vrijwilligers die de taal van hun keuze spraken: zo ontplooidde de leraar Frans, Potelle, een enorme activiteit die een hoogtepunt bereikte in 1929-1930, toen hij zeven van de 21 voordrachten voor zijn rekening nam. Toch was de algemene trend van 1925 tot 1939 een relatieve toename van de tweetalige en Nederlandse uiteenzettingen, terwijl in absolute cijfers het totale aantal sterk afnam: van 10 nederlandstalige en 22 franstalige voordrachten in 1926-1927 over een verhouding 10 Nederlands - 4 tweetalig - 6 Frans in 1933-1934 tot 2 - 1 - 2 in 1938-1939⁵⁰. Alles bij elkaar genomen wijst dit zeker niet op een nood aan manifestatie bij de Vlaamse groep van de school. De uiteenzettingen over nederlandstalige letterkunde veranderden wel van thematiek. Voor 1930 handelden de voordrachten vooral over de literatuur (de Nederlandse letterkunde na 1830, het pessimisme in de Nederlandse letterkunde, het exotisme in de Neder-

landse letterkunde), naast thema's als „de fabel” of „de ridderroman”. In 1931-1932 werd het ruimere kader besproken met onderwerpen als „de Germaanse talen” en „Hendrik Ibsen”⁵¹; maar na 1933 werd de eigen Vlaamse literatuur onderwerp van studie: Maurice Roelants, Ernest Claes, Felix Timmermans, Gerard Walschap. Teveel moet men daar niet achter zoeken. Al in de jaren twintig werden enkele voordrachten gehouden over Stijn Streuvels en Tony Bergmann, en het groter belang dat na 1933 aan de Vlaamse literatuur gehecht werd, was eerder een niet-kontestair gericht gevolg van de in die tijd overal groeiende trend van Vlaams bewustzijn en dus erkenning van de Zuid-nederlandse letterkunde.(*)

Leuven

Rolf FALTER

* (*Slot volgt*)

50. *Histoire de l'Ecole III*, 14-18, 28-29, 37-38, 46-47, 71-72, 81-82, 93, 100, 115 en 130.

51. H. IBSEN (1828-1906) was een Noors toneelschrijver en dichter van symbolistische, later meer naturalistische inslag.